

Querido e lembrado amigo:

Nestes días derradeiros tiveren moitos traballos e dispaciosas visitas nesta casa que xa voaga polos dourados esteiros da recitura do pan. E por iso van moi importantes estes recordos de "Moieça". E moito me doe non atopar "el rixe e a paisanaxe" e ten que recubrir nalgueña mestura de papéis das miúas librerías.

¡Xa espreitará nesta razón de probas académicas con gosto e desexo a riveira do folgo do bran!

Con saúdes na casa e de Fita para Vós sempre ademirados e vellos amigos

H. Otero Pulgar

Wonega Varela.

1.

Foi home lanگرانو e pouso, falas moi finas e requintadas que locian millor despois dun xordo latexar inicial e de Valencia acrecentada por a curteria de chapen na man, testa baixa, xozo de ollos reverenciosos e manexo de hipérbolos como en proloquio de libro ou antesala de paro barroco. Sobre a proporción de sinxelera e comedia naquíl paciano comportamento ceais escudriñemos mais adiante. A impresión era dun carácter a un tempo podente e desgarrido no vivir laiz brezo no que figuraba como gostosamente desterrado acrecendo seu dispoite con alurias a un vivir etiquetado e fino no Montañedo de requintadas tertulias, capela de música, señorio de espolou, epigramas de aquela mais ou menos clerical polo estilo do XVIII. A paririda de de patrón de Taberna de estrab, le castañeiro decotado, de boi vello, non deixaba a Wonega agulletar os zapatos, anudar a corbata, nin pubir nin o toubo da mais xeitara furrina da que se derreaba e vira abaixo como un saeo de manñás mal enliado. O preta da montañe non sabia canto se remeta o pan ou os tempos da scitura, nin tiña senso topográfico nin estilo orleator dos horizontes. E figuraba sempre surpmentido na aldea cúa fala sabia tan ben. Elo era fonte de risas e comentarios labregos. O concreto, o miúdo - un ramallo no émo, a pecharquiña no penedo, o de conato de orcelos dun balustre, unha verba, frase ou topónimo [como "callau", "julos os cartos!" "Anaiço"] - embargábano por días inteiros. Gostaba dos pequenos e calmos viaxes, das romerías, dos xantares pouso. Gostaba moi pouso, apitando todo, recunando o enxergar un douto, unha fonte, con desespero do compañeiro. [Polo Tabaco canto nin ras pas de ficaban no bolso cheaba a cisternas de baixera] Non gostaba demais do viño e no xantar era etiquetado e relambido, [Pro embargabulle mais do que nata as mozas. As frequeiras compoñios de augas e frontaxes dos moños, a soedade dos émos, os recantos dos camiños afundados, a osura dos feno curvitos, espentabulle a tentación da rapera bria calcira ou da patroa ben e loidamente madurecida, Co clas, moi arorato, cumpraba verbas de sobre reus. Siue coetas apicavatos con moita arte e finxia botar as cartas ou mozar augueiras de forno. tecido ou tarxira pra iralles micando o meto. Chegabare con sua calea da e sorridente autoridade de vellote e mestre bisotero pra desequita botarlle as gabougas e loitar como fauno ben aduñiados en artes paisanas. E no bucólica soedade soio "a posteriori" cheaba a soupra de Virxilio] Naicalle o sol na faiana lembrando suas [crótias] xornadas nas ciras e tarxiras de Roman e Labrada cas suas nozas carpaxonas, contos do suso fusco da sua cidade bispa e dos costumes mais desenvoltos da beiramar de For. Doubereido un Brantôme paisan [En troques requinabe os prostibulos, onde foi levado por coñecidos intrinabos por as suas reações na Crimé, en Vie e n Ourens e hartra lles tiña noxo. Contaban as que o concederon de deixar o velatoño dun seu fillo nenino obedente a chamada de unha gantaina pola ventan franquada ás millos con pentou na noite quente e peche.] Recollia e peneiraba os contos da aldea riendo abundantemente mais enxamais se tras loce

na sua poesia um arrependido daquilo gosto "gauleis" moi do xeito de f...
falas de alciprés e de abades de presentación. Sempre falou da sua nai
com teura reverencia. Gastaba os dias pechadiña na casa - "una casa no cuap
quiera. Scñor, pues le tiene acera de marmol" e falaba do seu patrino como
un eclesiástico moi distinguido, de mantecas sedaus. e título de capelán
pontificio - ou algo case como prelado doméstico - que daba curxa ás có-
negas, como abate do tempo dazaiteco do patrimonio Pacheco, mestre de
capela. Sabia moitos contos do Seminario, gardaba agrapecimento as leucias
de Retórica do despois bispo asturicense e arcebispo compostelán de Xé
de Diego e Alcolca. Sobre o saber humanístico do poeta teure pantariado
demais. Deute logo tiña leballado ben o Ovidio - nou as Metamorfosis -
gardando moitos pasaxes no lembror, podía parar con boa nota a pro-
ba do Sixto V e pouco mais. Unha vezaba en Trasalba folleando un
Ovidio despois de nouo frecuentare en moito tempo aledoure moi-
to o decatarese de nouo ter perdido o teino ~~de~~ no venguer.
Sua primeira dona, a Ramona Bello, labrega da montana, moi fem
mora - rois a conceim xa baixa e doente do peito. Dona de unha
fermore e grave treura escura case deica os calcañares, deidiante
do seu home que a chataba de paisana parafoneaba de ser de
millor xinea do que el e vir de "condes". Sentinello de'iv, da
doente e frohe, ceais curba nica de acedo orgolo lembrando o
nacemento do seu home a queu tamén ateminaba. Nonceja, mes-
tre en Fos, de dereitos limitados, por participar nunha camha-
ña agraria foi trasladado a serra de Colbos de Rantín polos
alcipres do diputado por Viveiro que era un fillo de Monter
Rios, G. Melino Monter Villegas. O poeta da montana che-
gaba no cerne da neve, en carro de bois e sin abrigo estivo
a rama de morte na serra galaico-portuguesa e Ramona Bello a
pañou o mal do peito que a levou os catro ou seis meses de ter
chegado o clima mais doce - un Nápoles en comparanza con Caf-
bos de Rantín - de Trasalba. Na escola do Outeiro, a centrora da
parroquia traballou - con infundas poucas Nonceja sobre doce
ou trece anos. Nos labregos moi avisados producia atemira-
ción e unpuera polo seu infundo saber de contos e malicias
e vidas de santos, pola curteria e o estroglado e incuniro
do seu vivir, sin conta nin rezoa. Tempadas na mesma peque-
na casa-escola, onde as veces a porta era blanca das pistolas
dos moros en noites farreantes, outras no paro do Campo
onde despiro moito dos vellos pisos e portas que se quentara.
Nonceja era cegamente desconecido en Ourense. Na libreria
clárica de Alvarez, esquinal do Espolou lociu a requenta etí-
cion de "Montañeras" mo querais rois foi mercado un exem-
plar e por un raxeiros de fina calidade, Víctor Saiz de
mesto que valendo los seus inmeritos de mitos e poeiri-
popular no Ribeiro da Uvia descubriurelle Nonceja en
Ourense. Habia polo ano dazaite un Ateneo sostido polo

RC 112 H75-2

Vontade dum calcivato^{co} de Fúrica, S. Antonio Gaite, meu sócio tia "Ja³
Nature" a revista ilustrativa de Gaston Tissandier, presidiu nomi-
nalmente por Sr Marcelo. Cando lle propuxeu-estabe na Xunta
o chorab' Antonio Gousada - unha lectura do mestre de Trasalba hou-
bo medo de que saíra unha bulsa e humorada miña e tiven
de pórme serio. Presenteino na aula de Fúrica do Instituto a
un quíbrico uerto e escolhito - Nisco, Gousada, Cuercillas (Florentino
e seu tío o agudo e sceptico Sr Xulio) e dende aqui foi cada mes
e cada festa Noniega unha figura oucurra. Baixaba todos os día
de feira a cobrar, de a pé pola ornada costa de Cambo, as veces
a vispera. Gastaba a noite nos cafés e parlando deica a gal-
bo cos bohemios literatos e os esmerquistas. Seu amigo e ad-
mirador o doctor Parada Justel, Berbén o baixo cantante, pro-
dixiro ximnasta, nervico, tampanino e clásico empregado de
foenda, o estriillante Otilio Wagnel, Blanca Amor e Xavier
Bóveda, de aquíta moros, eran seus companheiros amén dos ho-
mes da "morte e papavito" e das cobras amestradas, tamén
algun momento e carticista como o "Yanzas tierras" ^{as veces} ~~embarca~~
Parada sempre no antigo mesin do "Rozo" ou nas pouradas
de trono da via de Vinato. Desicou as Buzas, facian tertulias
as cepletistas e mas mais no café de "Unión" ^{no "Moderno, no}
de Sotillo onde pontificaba un tipo baroquero, ^{inxiensio} ~~estudioso~~ de Carri-
ños, Machin, moi int'elichente e époto. Uganlaban o cantar do rei-
zeñor no xardin do paro bispa, miraban sair os coches de
mañá. Noniega sempre prouso, residente e uerto's aturabe
as despotizaciones politicas de Parada, atencie moi fino os "
verros" modernistas - "Señor Señor, coras muy perceñinas -
e na volta a Trasalba invitando os paisanos nas taras de
camino - a taberna da Belisana, a do Pe' da Costa, a de Palmes

- chegaba a cara ca terceira parte da pasca.
Manifestou coe mestas bágoas súa pena o moxelle a do-
na e algun tempo viviu de pupilo ben coitado na casa da
Carmen "Rencisea" [Pro finantes de cetro mares] carou ca
rapaciña nova, Dorinda Olmama, do logar de Lima de Vi-
ta, derradeira de moitos irmaos [hoxe aínda vivente en
Viveiro.]

do primeiro matrimonio tivo duas fillas, entramas ben coñeci-
das e apreciadas dos amigos do pai. Cándida, moi branca e
mimosa, criada pra mouroxa por unha tia en Mondónedo,
des pois [carade con home de poucos folhos, que lle diu vida
traballosa] na granxa de Vilarante e en S. Martiño de Mondo.
de do onde morreu (chea de riquezas foi tres ou catro a-
nos) e "Dolomias" mais forte e optimista. Foi dende

HC
112 115-3

ben nenina criada na casa e companha da minha nai em Trasalba por e-
la espreitada e lembrada como sua.

Noriega trabalhava seus poemas com infinito cuidado "rumiando" como
il decia esta epiteto e hemistiquio. Era fonda sua admiracione polos
bos sonetistas. Procuraba ser doado traballar un soneto vulgar. Algun
dos seus castouille semiaus entricas de paseos cacharutos polo casti-
go Campo da Feira de Trasalba. Gostaba infinito do Bocage, de Ca-
maes e mais de Vuthero sabido por il care de coro. Ugar dou con
ancia o libro de sonetos de Olava Bilac dos que tinha ouvido moitas
gabauras. Cando chegou colleuno nas mans con verdadeira pieda-
de. Uttopoumms moi ben traballados pro endemais reusnas. Coido des-
cobriense en Noriega duas formas e conceptos de poesia en toita
as veas, case sempre en curtis armisticio. Desconfiaba ce cais da sua
interna e propria ^{simpatia} ~~poema~~ lirico ceibe, momento illado do decoreo
do espirito, cu estrofas "de fonte", se de devcinir de neboa ou tou-
ta [como desconfiaba da interna realidade da Galiza] conse-
cocencia do mesmo presuntio de educacion que lle fixo aboitar
o soneto e ser nel mestre. Entre a "inofensiva" poesia popu-
lar e as formas classicas tenia muita poesia galega sur Zax-
teira. O ceume poeta falaba sempre caste tan cas xentes "da
cultura" e seu dubida cunha delon non conferaba a si mes-
mo "concebia" o falar galego o cair a conversa nas rehas do
humorismo, da resouba ou da ordinarieta, do mesmo defeito
romance a humildade e [arrogadas conferios] e reservas que
eisaxenadas criaron a figura dwe Noriega [abufonato e parva-
rito]. Por ilo, por miralo liberdado de representias que il non era
dono de crehar, admiraba a mixelera e fonda verdade de Tei-
xeira. Fillos da sociedade e do avancellamento co povo san seus
milloras versos. No como pec tanto amore decatabare ceibe
de verguera e disciplina. Herculano era me dos seus mestres.
Seu caracter inteiro, independente, nos intres graves do vivir
Se trocava ce comicamente humilde nas miudas relaciois. Se-
mellaba estavere disculpando sempre do seu nacimiento, da
sua profesion de mestre - na que non tinha fe -, do seu galego, do
ter de vivir na alta. Foi moi presuntiose por admiradores
de Loua e citade cos que aixinha se debnabam [no estilo
bupin.]. Tose imitade dibuxebas ce firmes epigramas
pois como defera tinha moi descuberto o senso de ridiculo.

O Noriega verdadeiro foi o da sociedade, a sociedade labrega
sua mistura, e a religiosidade o xeito antigo. Ubia nas
romaxes era doado rentire as dous accentos do seu falar

4-54-4

e carai ter. [Por humilhação care morbosa, ou parari tismo, caeu na
 reviradume de Riquera Montero e da suas metecuriós de gramáticos e
 crítico, chegando a doores tündicos, como também co Barros de
 Chavim.] Co vello crego de Trasalba que o amonestaba pola sua im-
 guira e descoído na escola tiro moitas reticías. Pro saír ou
 vantabeiros amigos. O poeta rexoubino e malicioso assistiu no
 Campo da Feira de Amocins a un mitin agrario interrompido co
 alteirasas e polantes voces a un oraton que facia crítica in-
 xusta do clero rural e foi de abaixo ma desartellao o acto.
 É ben coñecido seu amor por Portugal. Os dias, poucos, cu Viane
 con Xulio de Gemos e o coronel Sarmiento lle alumianaban o vi-
 vir; falaba co entusiasmo das festas portuguesas. E non hai
 que dicir sua veneración o Teixeira de Pascoaes. Co il e con
 poucos máis [como] eran verdade suas estremoras curterias] deca-
 labare por pouco tempo ditoro... Foi delo patriarca e distroi-
 laba ca sua prole como un abó de seus fillos pequenos. Co tem-
 po fórouse peneirando seus recordos e alentaba na probera
 no lembran dos bos amigos. [Docume na ialma vélo chegou e
 Trasalba - xa il viviu do opolos do Gantro - vestido de requete]
 Moito, sobriu en Yeou, vindo un barrio de casas obreras da
 Estación cunha fille casada cum ferroviario. Foi cheo de ilu-
 rion e vendeu a dispartate [as poucas e esnaquizadas heredes
 de sua mella, sobriu, en Trasalba..] Escribiu me cartas baias-
 tis. Non atunaba nin o vino nin a fala. Eu troques e moi agari-
 mate pola sua zona dispartou un mes de curriello en Santan-
 der de gracia dos peirar, as noites nas letas cervexeras, e de
 belera das montañas que lle impresionou ainda non tendo se-
 mellaure de molheale e cromáticas cas de Galiza. Formu mas
 soias rioxotas fora de Galiza.

Seus tempos ditoro, o de estudante soubo nas aldeas e nas me-
 das do abades e o de For onde vivia ben, con bo peixe. [Imozas do
 das] e a amizade de Antón Vilar Ponte. A xente chegou a ter me-
 do da tecturá de botica de Antón. Houbo unha rifa non se-
 porque. Pro seu impeitizo quixerou sempre. Nun inverno crú, xa
 demarcando ca Noiteboa levei a Nonesa a Compostela cidade de
 il non coñecida. Pasamos a mais da noite falando nos cafés e no.
 portas baixo o chover caroaf. Fomos a Cruña. Daquela e pola ti-
 vania de Riquera Montero - queimado por non se teren lembrado
 de il ma a Bealania - Nonesa combatia os escritores da Cruña e
 os coltistas. Coído que souo na soeda e madureza de Trasalba púnci-
 piou a ademin a Poudas. Estaba Vilar Ponte e abrazarou me como

PC
112 1175-5

verdadeiros amigos.

Entre as admiracións de Nonieza figuraba Villa-Amil y Castro, por tra-
 dición de señoría e de saber mindoniense, algus prelados como López
 Peláez, Feixas Pulpeiro do que falaba sempre con agracimo. Non tiña
 confianza nos galeguistas e nin sequer manifestou o agradecimento
 debido as que lle publicaron "do Exmo". Quixo moito o pai de Camu-
 lo Xosé Cela, e penso que dos galeguistas só me quixo a miña pola-
 demorada vecindade e convecina de Trasalba. Eu Trasalba madurei
 cen o "do Exmo". Está vivida no monte Rodeiro, no Vedraf, no illado.
 lo. Sou "exmos" pequenos, mais ben illós de exmos na comparación
 dos largaríos do novle e col confirma a sentenza de se cinguir
 o espírito de Nonieza as cousas pequenas, os acordos ben demarca-
 dos. O poema: "É unha leve que chorquína..." refírese a un anterior
 "O poema redondo" de que terreo meu. Deute logo en Trasalba algos
 maraville antigas vivencias de exmos. Pouco escribiu en prose.
 Sei de un filósofo de curteria a un pequeno libro de versos - "Bal-
 raminas" [non lembro nestora o autor]

un discurso de impresso no Instituto Histórico do Minho, publicado
 na revista "A Aurora do Lima" e si suscrita non traballado por
 Nonieza. [Redatouillo Otero, segundo litema emblema Santo Dís, xullo 1963]

A gromia literaria e a conciencia do propio valer foron co amor
 dos fillos e as veces os sacrificios da dona os consors do poeta na
 sua probe velle. Algo traballaba en leccións de latín pro reu-
 me foi cativo mestre. Seus poemas son froles raras de unha in-
 mensa gaude de miqura. desafect dos seus do mundo no a-
 diantar nos anos valtaba a conceptos do Seminario e a unha
 segurama relixiosa. Penso, aínda despois dos anteriores escri-
 tares, ser inxusto un sentir moi espallado sobre da homif-
 dade de Nonieza, unha deformación que non tolleu o cenue
 intans do seu carácter.

H. O. P

Trasalba, San
 Xohan 62